

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Միևիստական փոփոխութիւններ Անգլիայում:—Մակեդոնական բեֆորմների ընդարձակման առաջարկ:—Միւրուշեգի ձեռակցութիւնից յետոյ պաշտօնական հաղորդագրութիւն մակեդոնական հարցի մասին:—Ունգարական կրիզիս:—Միշպարամենական համաժողով Վիեննայում:—Միշպագային վեճերի թաւառսական շուծում եւ միշպագային տրիբունայ:—Գործերը Մերձաւոր Արեւելքում:—Կ Սուլիսս վարդապետ Գառնեան:

Չկմբերլենը, տեսնելով որ անգլիական ազատ հասարակական կարծիքը լաւ ընդունելութիւն չը ցոյց տուեց իր նոր ֆինանսական ծրագրներին, խելացի համարեց հրաժարուել իր միշխստական պորտֆելից և իր ամբողջ ժամանակն և եռանդը դործագրել այդ կարծիքը իր կողմը գրաւելու. նա կը պտտի թէ Անգլիայում և թէ անգլիական հեռաւոր գաղութներում և կ'աշխատի իր ճառերով, իր բրոշիւրներով համոզել իր նոր սխտեմի բոլոր առաւելութիւնների մէջ: Մրցումը, պայքարը դրուած է ազատ հողի վրայ, և յաղթողը կը լինի նա, ով աւելի գիտութիւն, եռանդ և ժամանակակից պահանջների պայծառ ըմբռնողութիւն ցոյց կը տայ:

Անգլիան մինչև վերջերը իրան ոչ յատուկ անտարբերութեամբ էր վերաբերում դէպի Մերձաւոր Արեւելքում այժմ տեղի ունեցող հաւալի անցքերը: Մի բան միայն յայտնի էր. նա պլատոնական ցանկութիւն էր յայտնում, որ աւելի ընդարձակուեն Մակեդոնիայի համար առաջարկուած բեֆորմները, տեղային ինքնապարութիւնը աւելի հաստատ և ապահով հիմքերի վրայ դրուած լինի:

Այժմ հասարակական կարծիքն ևս արթնացել է իր լե-

տարգիական քնից, ինչպէս այդ երևում է սեպտեմբերի 17-ին Լոնդոնի Սէնտ-Ջէմս-Հոլլում Ուորչեստերի եպիսկոպոսի նախագահութեամբ տեղի ունեցած բազմամարդ միտինգի նկարագրութիւնից:

Անգլիական եկեղեցու պետը կենտրոնիկան արքեպիսկոպոսը այդ միտինգին նամակ էր ուղարկել, որի մէջ յայտնում է, թէ անգլիական ամբողջ ժողովուրդը պատրաստ է Անգլիայի զօրաւոր աղղեցութիւնը գործ դնելու վերջ տալու Բալկանեան թերակղզու վրայ ներկայումս կատարուող անգթութիւններին, անկարգութիւններին և յալիչտակութիւններին: Կարգացուել են նաև շատ եպիսկոպոսների և պարլամենտի անդամների նոյն ոգով զրուած նամակներ և հեռագրեր:

Միտինգին մասնակցող ժողովուրդը կայացրել է հետեւեալ որոշումները.

1) Մակեդոնիայի խառնակութիւնը և թիւրքական հսկողութեամբ բարենորոգումներ մտցնելու փորձերի անաջողութիւնը անհրաժեշտ են դարձնում դադարեցնել սուլթանի իշխանութիւնը մակեդոնական գաւառների վրայ:

2) Այն պարտականութիւնները, որ Անգլիան վերցրել է իր վրայ Բերլինի դաշնագրով, պահանջում են, որպէսզի Անգլիան դադարեցնէ այդ ժողովրդի կոտորածը և ունեցուածքի թալանումը, միևնոյն ժամանակ աշխատելով դաշնագիրը ստորագրող միւս պետութիւններին զրաւել դէպի այդպիսի քաղաքականութիւնը:

3) Անհրաժեշտ է շուտափոյթ օգնութիւն հասցնել սովի առաջն առնելու համար և Բալկանեան կոմիտեո հիմնել կարօտեալներին նպաստելու համար:

Անշուշտ այդպիսի կտրուկ ոճ անկարող է բանացնել Բալֆուրի մինիստրութիւնը, որ պէտք է հաշի առնի ռուսաւստրիական համաձայնութիւնը մակեդոնական հարցի նկատմամբ: Այդ համաձայնութեան գլխաւոր նպատակը աւստրո-ռուսական շահերն են, ձգտումն է՝ այդ երկու պետութիւնների մէջ Բալկանեան թերակղզում տեղի ունենալիք թիւրքմացութիւնների առաջն առնելը խաղաղ միջոցներով: Եւ այն ամենը, ինչ որ համապատասխան չէ այդ գլխաւոր նպատակին, ընդունելի չը պիտի լինի Վիեննայում և Պետերբուրգում: Շտիրբայի Միւրուշտէզ որսորդական ամրոցում Ֆրանց-Յոլսէփ և Նիկոլայ կայսրների տեսակցութիւնից յետոյ «Правит. Вѣст.»-ում տպուած էր հետեւեալ հաղորդակցութիւնը.

«Օգոստոսիառ Միապետների հրամանով, Լամզդորֆ և Գո-

լուսովսկի կոմսերը ուղարկեցին Կ.-Պոլսի ռուսաց և աւետրո-
ունգարական դեսպաններին հետեւալ համանման հեռագիրը.
«Վերջին ժամանակներս դուք յիազօրութիւն ունէիք յայտնել, որ
Ռուսաստանը և Աւստրիան անշեղ շարունակուում են խաղաղացման
իրանց ձեռնարկած դործը, հետեւելով տարուայ սկզբում մշակած
ծրագրին, չը նայելով նրա իրագործման համար ծագած դը-
ժուարութիւններին: Յիրաւի այն ժամանակ, երբ մի կող-
մից յեղափոխական կոմիտեաները անկարգութիւններ էին յա-
րուցանում և արգելում էին քրիստոնեայ ազգաբնակութեանը
երեք վիլայէթներում աջակցութիւն ցոյց տալ բեֆորմների ի-
րագործման, միւս կողմից Բարձրագոյն Դրան օրգանները, ո-
րոնց վրայ դրուած էր բէֆորմների գործադրութիւնը, առհա-
սարակ ներկայ դէպքում ցանկալի եռանդ էին ցոյց տալիս և
չը համակուեցին այդ ձեռնարկութիւնների հիմքի մէջ դրած
խօսական նպատակներով, ապացուցանելու համար, որ իրանք
հաստատ լինել են պնդել, որ իրագործուեն վերոյիշեալ բե-
ֆորմները, որոնք ընդունուած են Բ. Դռնից և որոնք նպա-
տակ ունեն երաշխաւորել ընդհանուր ապահովութիւնը: Երկու
կառավարութիւնները պայմանաւորուեցին կոնտրոլի և վերահս-
կողութեան աւելի իրական եղանակների վերաբերմամբ, և դուք
առանց յապաղելու կը ստանաք ճիշտ ցուցմունքներ այդ առար-
կայի վերաբերմամբ: Եթէ մի կողմից երկու կառավարութիւն-
ները կատարելապէս ճանաչում են Բարձրագոյն Դրան իրա-
ւունքը և պարտաւորութիւնը՝ ճշելու կոմիտեաների չարամիտ
ագիտացիայի շնորհիւ առաջացած անկարգութիւնները, միւս
կողմից նրանք չեն կարող ցաւ չը յայտնել, որ այդ ճշումը
կապուած էր բռնութիւնների և գազանութիւնների հետ, որոն-
ցից տանջում էր խաղաղ ազգաբնակութիւնը: Ի նկատի ունե-
նալով այդ նրանք խիստ անհրաժեշտ են համարում օգնութեան
հասնել այդ վշտալի անցքերի զոհերին, և վերոյիշեալ հրահանգ-
ները ձեզ ցոյց կը տան մանրամասնօրէն գոյութեան ամեն մի-
ջոցներից զուրկ բնակիչներին օգնելու եղանակները, դիւրացը-
նելով նրանց վերադարձը դէպի իրանց տեղերը և հոգ տանելով
վերականգնելու այրուած գիւղերը, եկեղեցիները և դպրոցները:
Ռուսաստանի և Աւստրո-Ունգարիայի կառավարութիւնները
հաստատ յոյս են տածում, որ նրանց անընդհատ ջանքերը կը
հասնեն հաստատուն խաղաղացման գծադրուած նպատակին
խռովութիւններից վնասուած չըջաններում և համոզուած են, որ
նրանց կատարելապէս անկողմնապահ խորհուրդները կ'ընդու-
նուեն բոլորից, ում որ նրանք վերաբերում են»:

Պարզ է որ մի տարի առաջ կայացած համաձայնութիւնը անփոփոխ է մնում և այժմ:

Աւստրո-Ունգարիայի ձերուհի կայսրը այս վերջին ամսում առիթ ունեցաւ հիւրընկալելու ոչ միայն Ռուսաստանի Միապետին, այլև Էդուարդ VII-ին, Վիլհելմ II-ին, ռումէնական և յունական թագաւորներին, իսկ ինքը այցելեց Գալիցիայի լեհերին Լվովում և մի քանի անգամ գնաց Բուդապէշտ, յոյս ունենալով իր անձնական հեղինակութեամբ կոտրել ունգարական ընդդիմութիւնը:

Իր ժամանակին մենք նկատել էինք ունգարական մինիստր-նախագահ Սեչիի հրաժարականի և ծայրայեղ ազգայնական կուսակցութեան պահանջների մասին, որոնց մէջ առաջնակարգ տեղն է բռնում այն, որ մաջառական լեզուով կատարուի գինուտորական հրամանատարութիւնը ունգարական զօրքում: Մաջառները մոռանում էին, որ այդ դէպքում նաև չեխերը, խորվատները և լեհերը պէտք է նոյն պահանջն անեն: Դրանով կործանւում էր աւստրո-ունգարական զօրքի միութիւնը: Եւ ահա ունգարական այդ պաշտօնութիւններին՝ վերջ դնելու համար զօրքի ընդհանուր հրամանատարը—Ֆրանց-Յովսէֆի կայսրը—Գալիցիայի Խլուպը քաղաքում, սեպտ. 16-ին ստորագրեց մի հրաման՝ ուղղած աւստրո-ունգարական զօրքին: Այդ հրամանի մէջ կայսրը բացարձակապէս յայտնում է, թէ ինքը երբէք չի համաձայնուի ընդունելու մաջառ ազգայնականների վերջին պահանջը. «Թող իմ զօրքը իմանայ, որ ես երբէք չեմ հրաժարուի զօրքի բարձրագոյն հրամանատարին յատկացրուած իրաւունքներից և արտօնութիւններից: Ընդհանուր և միապաղաղ, ինչպէս է այժմ, պիտի մնայ իմ զօրքը և այսուհետև: Կայսրի այդ խօսքերը Ունգարիայում առաջացրին դժգոհութեան կատաղի փոթորիկ: Ունգարիան հրաժարուում է ոչ միայն նոր գինուորներ տալուց, այլև հարկ վճարելուց... Ունգարացիք այդ հրամանը համարում են սահմանադրութեան խախտում: «Ոչ մի կարգին ունգարացի, ոչ մի ազգասէր յանձն չի առնիլ այդ պայմաններում նոր մինիստրութիւն կազմակերպելու», այդպիսի խօսքեր էին լսում ունգարական բոլոր չրջաններում: Ընկճուելով հասարակական կարծիքից՝ նոյնիսկ Կոէն-Հեդերվարիի պէս մարդը ստիպուած էր հրաժարուել մինիստր-նախագահի պաշտօնից: Այդպիսի սուր կերպարանք են ստացել իրար հետ արուեստակի կապուած Աւստրիայի և Ունգարիայի յարաբերութիւնները: Եւ կարծես հասել է իրար հետ կռուող այդ երկու լծակիցների ապահարգանի ժամը...

Աւստրիայում, աղքատական տաք վէճերի հէնց այդ երկրում, կայացաւ մի խումբ ուտոպիստների համաժողով. Վիեննայում օգոստոսի 25-ին գումարուել էր «Միջպարլամենտական Դաշնակցութեան» ժողովը, որին մասնակցում էին 16 երոպական սահմանադրական երկրներից հաւաքուած մօտ 400 ներկայացուցիչներու ժողովին մասնակցում էին ազգերի հաւասարութեան և եղբայրութեան, ինչպէս և խաղաղութեան գաղափարի այնպիսի առաքեալներ, ինչպիսիք են՝ ֆրանսիացի Ֆրեդերիկ Պաստին, անգլիացի Րինդել Կրամեր և գերմանուհի Բերտա Զուտտներ:

Այդ ուտոպիստները դեռ չեն կորցնում իրանց հաւատը, որ մարդկութիւնը վերջիվերջոյ կը թողնի միջազգային վէճեր լուծելու այն բարբարոսական միջոցը, որ հիմնուած է դէնքի ոյժի վրայ, և կ'ընդունի միջազգային դատարանը՝ իբրև արդարադատութիւնը երախաւորող միակ տրիբունալ: Հետաքրքրական են այդ ժողովներում արտայայտուած խօսքերը, որ պատկանում են Աւստրիայի մինիստր-նախագահ Կեորբերին. «Ոչ անհատական անձի փառասիրութիւնը, այլ ազգի պատիւն է այժմ դարձել այն զսպանակը, որ չի կարելի անտես աւնել, եթէ չէք կամենում շարժման մէջ գցել ամբողջ աղքատին մեխանիզմը: Այդ պատճառով խաղաղապէս պետական գործիչ կարող է համարուել այժմ միայն նա, ով իբրև չափ ուրիշ աղքերի պատուի ընդունում է այն զգացումը, որ նա զգում է դէպի իր սեպհական ազգը»:

Սակայն այդ գեղեցիկ խօսքերը չ'արդեւեցին, որ ժողովում չ'ընդունուէին երկու լեհ պատգամաւորների (Լեւակովսկի և Րոշկովսկի) առաջարկութիւնները մասնա՝ ազգութիւնների իրաւունքների որոշման մասին... Զը նայած այդ հանգամանքին՝ այնուամենայնիւ չի կարելի ուրանալ, որ այս 15 տարուայ ընթացքում Միջպարլամենտական Դաշնակցութեան գործիչների ջանքերը ապարդիւն չեն անցել: Մեր № 7 արտ. տեսութեան մէջ մենք յիշատակեցինք անգլիական և ֆրանսիական պարլամենտների ներկայացուցիչների փոխադարձ համակրական ցոյցերի, ինչպէս և ֆրանս-իտալական մերձեցումների մասին: Այս վերջին հոսանքը աւելի ևս ուժգին ծաւալ կը ստանայ երկու երկրները աւելի սերտ միացնող Սիմպլոնեան տունելի բացումով, երբ Ալպեան անջրպետը այլևս չի հեռացնի երկու արիւնսակից ազգերին: Անգլո-ֆրանսիական մերձեցումն ևս նորանոր արտայայտութիւններ ունեցաւ, «խաղաղութեան գաղափարի և ընդանուր զինաթափման» առաքեալ դ՝ Էստուրնել դը-Կոնստանի կողմնակիցներն օրէցօր աւելանում են Ֆրանսիայում:

Հասարակական կարծիքը Ֆրանսիայում պահանջում է, որ Անգլիայի և Ֆրանսիայի մէջ պայմանագիր կապուի, որի զօրութեամբ այդ երկու ամենաազատ երկրների մէջ ծագած անհամաձայնութիւնները միջնորդ դատարանով վճռուեն: Ֆրանսիայի նահանգական ժողովներում ծեծոււմ էր այն հարցը, որ ժամանակ է նաև առևտրական դաշն կապել Անգլիայի հետ: Այդ բարեկամական տրամադրութեան արտայայտութիւններից մէկն էլ այն է, որ Անգլիան ոչ մի արգելք չի յարուցանում Մարոկկոյում Ֆրանսիական ազդեցութեան ամրանալուն: Երևի նոյն ձևով Ֆրանսիան կը վարուի անգլիական ձգտումներին նգիպտոսում: Համերաշխութիւն է երևում աֆրիկական գործերում նաև Ֆրանսիայի և Իտալիայի մէջ: Ձգտում մերձենալ Անգլիայի հետ երևում է և Գերմանիայում, որին արտայայտիչ է հռչակաւոր Մոմզենի նամակը՝ ուղղուած անգլիական ազգին...

Այդպիսի հանգամանքներում կարծես դժուար չը պէտք է լինէր Մերձաւոր Արևելքի խաղաղացման գործը, որ անվերջ ձգվածուելով իբրև կռածադիվ՝ ամենամեծ արգելք է լինում գէթ եւրոպական զինաթափման իրադրոժման և սուր կոտորածների ու աւերածութիւնների պատճառ դառնում նաև կուրի դաշտից դուրս: Մակեդոնական ղէպքերից կատաղած մահմէդական ֆանատիկոսները ստամբուկ եւ կրճտացնում Թիւրքիայի բոլոր քրիստոնեաների դէմ, և ընականաբար ոչ մի քրիստոնեայ ապահով չի կարող համարուել այդ երկրում: Այդպէս Թիւրք ֆանատիկոսութեան զոհեր տուեց և Բէյրութը, ուր օգոստոսի 24-ին—25-ին տեղի ունեցաւ քրիստոնեաների կոտորած եւրոպական հիւպատոսների աչքերի առաջ:

Անցքի ըննութիւնը ցոյց տուեց, որ դեռ վաղուց մահմէդականները Բէյրութում կաղմակերպած են եղել մի գաղտնի ընկերութիւն, որ նպատակ է դրել ընաջինջ անել «անհաւատներին»: Այդ ընկերութեան գոյութեան մասին գիտէր և տեղական վալին Բէշիդ փաշան: Ամերիկական նաւատորմիցը իհարկէ մօտեցաւ Բէյրութին իր հիւպատոսի և հպատակների կեանքը պաշտպանելու և ոչ սիրիացի ռայեայի փրկութեան համար: Այդ ղէպքը հազարերորդ անգամ ապացուցում է, որ մասնակի բեֆորմներով չի վճռուի արևելեան հարցը, որովհետև վատ բեֆորմը անտանելի է, լինի դա եւրոպական Թիւրքիայում, թէ նրա ասիական վիլայէթներում:

Լ. Ս.

Սեպտեմբերի 6-ին Լոնդոնում վախճանուել է Սուբիաս վարդապետ Պարոնեանը մօտ 72 տարեկան հասակում։ Սուբիաս վարդապետը հայ-հռոմէական ծնողներից էր. իր ուսումը առել է Վենետիկի Մխիթարեանների մօտ։ Ներսէս պատրիարքի օրով նա ազգային եկեղեցու գիրկն է դարձել և նշանակուել Մանչեստրի հայերի հոգևոր հովիւ։ Երբեմն հովիւ է նշանակուել և Պարիզի հայերի վրայ։ Հանգուցեալը իր վրայ կրում էր Մխիթարեանների դրոշմը—աւելի հնախօսական և բանասիրական հարցերով հետաքրքրուելով, քան վարչական, հասարակական։
